

**HAKKÂRİLİ KÜRT MÜSLÜMAN KADINLARIN ÖTEKİ
İNŞASI – ÇOCUKLARIM KİMİNLE EVLENSİN VE
KOMŞUM KİMLERDEN OLSUN?**

**OTHERS OF KURDISH MUSLIM WOMEN LIVING IN
HAKKÂRİ - WHO DO I WISH MY CHILDREN MARRY
WITH AND MY NEIGHBORS COME FROM?***

Tuğba METİN¹ & Pınar ENNELİ²

ÖZ

Ötekileştirme genellikle, görece heterojen toplumlarda, etnik azınlıklar veya kadınlar gibi dezavantajlı grupların dışlanmasıyla ilgili olarak analiz edilir. Var olan teoriler bu şekilde yalnızca çoğunluk tarafından azınlığa uygulanan ayrımcılık ve ötekileştirme sürecine odaklanmaktadır. Bu çalışma ise ötekileştirmeyi karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak ele alarak, belirli şartlarda, görece homojen toplumlarda da gözlenebileceği hususunu tartışmaktadır. Bu çerçevede, kadınlar ve etnik azınlıklar gibi dezavantajlı grupların üyeleri ve dışlanmış ötekilerin kendileri için bir öteki inşa edebileceği de iddia edilmektedir. Bu makale Türkiye'nin doğusundaki yoksul bir kent olan Hakkâri'de yaşayan kadınlar ile yapılan saha çalışmasının verilerine dayanmaktadır. Hakkâri, nüfusunun büyük çoğunluğunu Sünni Kürtler'in oluşturduğu bir bölgedir. Makale 2012 yılında 15 yaş ve üzeri 1177 kadın ile yapılan görüşmeler

* Bu çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kurulu (BAP) (Proje no: 2011.03.05.451) tarafından desteklenen araştırmanın verilerine dayanmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında Tuğba Metin (2013) tarafından "*Etnik ve Dini Kimliklerin Kadınların Siyasete Katılma Biçimi Üzerindeki Etkisi: Hakkâri Kadınlar Örneği*" adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

¹ Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, tugba.metin@ibu.edu.tr

² Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ennelip@gmail.com

* Makale Geliş Tarihi: 25.10.2016

Makale Kabul Tarihi: 19.01.2017

sonucu toplanan nicel verilere dayanmaktadır. Çalışmanın bulguları heterojen toplumlarda da ötekileştirmenin olabileceği ve bu ötekileştirme sürecinin temasta olunmasa dahi farklı etnik ve dini kimlikler üzerinden yapılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ötekileştirme, Kürt Kadın, Etnik Azınlık, Hakkari, Kimlik, Türkiye.

ABSTRACT

Otherring is often analysed in relation to exclusion of disadvantaged groups such as ethnic minorities or women in relatively heterogeneous societies. In doing so, the existing theories are focused on the issue of discrimination of minorities through the process of othering. On the other hand, this paper will argue that othering is a complicated and multi-dimensional process. It could also be observed in relatively homogeneous societies. Indeed, the members of the disadvantaged and excluded others such as women and ethnic minorities could conceive others. This paper based on a study of Kurdish women living in a poor city in eastern part of Turkey, called Hakkari. The area overwhelmingly populated by Sunni Kurdish people. The quantitative data were collected from 1177 women aged 15 years and over in 2012. The data promote the idea that othering of different ethnic and religious groups could be possible in relatively homogeneous societies.

Keywords: Othering, Kurdish Women, Ethnic Minorities, Hakkari, Identity, Turkey.

GİRİŞ

Ötekileştirme bağlı olunan grubu diğerlerinden farklı kılma çabasına karşılık gelmektedir. Bireylerin kendi kimliklerini tanımlamasında “öteki”nin önemli bir işlevselliği söz konusudur. Kavram olarak “öteki” Türk Dil Kurumu tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: 1. “sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan” 2. “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” (TDK, 2016) (www.tdk.gov.tr). “Öteki”nin mevcut kültürün içinden dışlanmış olması, ötekileştirmenin sosyolojik olarak farklı bağlamlarda incelenmesi gerekliliğini doğurur. Bu anlamda etnik kimlik teorileri ekseninde bakıldığında birey ve grupların aidiyet ve dışlama dinamiklerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Frederic Barth (1996: 76)'a göre birey ve gruplar kendilerini başka gruplara mensup kişilerden ayırt etmek ve grubun sürekliliğini sağlamak amacıyla sınırlar oluştururlar. Bu sınırlar gizli olmayan işaret ve semboller, yani; genel yaşam tarzı, dil ve giyim gibi özellikleri içerirken, bir de temel değerler, yani; bir etnik gruba aidiyetin getirdiği standartları ve sorumlulukları içerir. Ancak etnik grupların söz konusu ahlaki standartlarını belirleyen tek unsur etnik köken olmayabilir. Örneğin etnik kimlik ile bütünleşen dini kimlik de bu ahlaki standartların içeriğini belirleyebilir. Bir inanç sistemi olarak din, yüzyıllardır birey ve toplumlara anlam kodları sunan bir olgu olarak tartışılmaktadır. Kavram olarak din olgusu değişen dünya ile birlikte sosyal bilimlerin alanında yeni kavramsal tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede, makale etnik ve dini kimlik üzerinden genellikle öteki olan bir grubun kimleri ötekileştirdiği üzerinde duracak ve bunu da görece homojen bir topluluğa yoğunlaşarak yapacaktır. İlk bölümde literatür tartışmalarına yer verilecek, izleyen bölümde Türkiye'deki ötekileştirmeyi hazırlayan kimlik politikalarının sosyo-politik zemini kısaca anlatılacak ve izleyen bölümlerde de araştırma bulgularına yer verilecektir.

1. TEORİK TARTIŞMALAR

Literatürde heterojen toplumlarda Müslüman grupların dini kimlikleri nedeniyle ötekileştirilmesi çok üzerinde durulan bir konudur (Hofhansel, 2010; Bangstad, 2013; Muhammed, 2013; Ajala, 2014; Sunier, 2014; Ghail ve Haywood, 2014). Ancak homojen toplumlarda, yani farklılıkların birbirine doğrudan temas etmediği toplumlarda ötekileştirmeyi inceleyen çalışma ise sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma literatüre iki boyutta katkı sunmayı amaçlamaktadır: Birincisi, homojen bir grupta ötekileştirmeyi anlayabilmek, ikincisi ise söz konusu ötekileştirilen grubun da ötekilerinin olabileceğini ortaya koymaktır.

Bu çerçevede, öncelikle 'Müslüman öteki' ve 'Etnik öteki' üzerine yapılan çalışmalara detaylı bir şekilde bakılacak olursa, özellikle Türkiye'de tartışmalar geleneksellik-modernlik ya da laik-İslamcı (İlyasoğlu, 2012), Ortodoksi İslam-Heterodoksi İslam (Özdalga, 2006: 64) ve Kürt-Türk (Adaman ve Keyder 2006; Duman ve Alacahan, 2011a) gibi ikilikleri temel alarak yapılmaktadır.

Heterojen toplumlarda özellikle ötekini Müslüman kadın üzerinden tartışmak çok yaygındır. "Müslüman kadın" ın yerini ve ötekileştirilmesini ele alan çalışmalar Müslüman kadınların genellikle dini inançları ve bunun sembolik temsili olan başörtüsü ve çarşaf giymeleri gibi nedenlerle dışlandıkları noktasında yoğunlaşmışlardır. Özyurt (2013) tarafından ABD ve Hollanda'da, Arap, Güney Asya, İran gibi etnik orijinli ülkelerden göç etmiş kadınların "Batılı

Müslüman Kadın” imajı vasıtasıyla nasıl ötekileştikleri ve marjinalize olduklarını ele almaktadır. Yaşanan göç ile birlikte azınlık durumunda bulunan Müslümanların ötekileştirilmesinin odağında yine Müslüman kadınların ötekileştirilmesi ve dolayısıyla yine başörtüsü, türban, peçe gibi dini kimliği sembolize eden unsurlar bulunmaktadır. Örneğin Bilge (2010)’nin çalışması Batı’da öteki olarak kurgulanan başörtülü “Müslüman kadın”ın anlamını ele almaktadır. Salzbrunn (2012)’un Fransa’daki “burka” giyen Müslüman kadınları ele aldığı çalışmasında ise, burka giydiği için cezalandırılan kadınların dışlanmışlık algılarının nasıl güçlendiğine dikkat çekilmiştir. Başörtüsünün dini kimliğin en önemli unsuru olması çalışmaların bu noktada yoğunlaşmasına yol açmıştır (Killian 2003). Müller (2010)’in yaptığı çalışma ise; Almanya’daki Müslümanlar’ın yaşam stiline bir parçası olarak kadınların peçe takmasının, farklı normatif sistemlerinin olması, gündelik pratiklerinin farklılığı ve gelenekler nedeniyle dışlandıklarını ortaya koymuştur.

Türkiye’de İslamcı kadın kimliğinin oluşumunu ele alan çalışmaların bu doğrultuda odak noktası İslamcı ve türbanlı kadınların kamusal alanda yaşadıkları mağduriyet ve dışlanma deneyimleridir (Göle, 1991; Özdalga, 2006; İlyasoğlu, 2012; Yılmaz, 2015). Ancak ulus devlet doktrini doğrultusunda yaratılmaya çalışılan laik, seküler bir vatandaş kimliğine karşı bir başkaldırı niteliğinde olan İslamcı hareketin kadınları ön plana alarak, bu başkaldırının sembolik ifadesi olan türbanın kamusal alandan dışlanmasından hareketle Müslüman kadınların yaşadığı ötekileştirmeyi ele alan çalışmalar bütün Müslüman kadınları anlamak için yeterli değildir.

Yukarıda altı çizilen bir başka ötekileştirme dinamiği olarak etnisitenin de tıpkı Müslüman öteki çalışmalarında olduğu gibi azınlık öteki üzerine yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Çağlayan (2007:185) “biz” ve “öteki”nin karşılıklı inşasında önemli olan belirleyiciliğin kamusal alanda yasaklanan etnisitenin, dolayısıyla ayrımcılığın önemine vurgu yapar. Dahası, Uygun (2006) tarafından üniversite öğrencilerinin bir “öteki” kimlik olarak Kürt kimliğine ilişkin önyargılarının ele alındığı çalışmanın bulgularına bakıldığında %30,4’ü Kürt kimliğini ayrılıkçı-bölücü olarak nitelendirmişlerdir. Benzer şekilde, Adana’nın 10 mahallesinde 600 kişi ile yaptıkları ve farklı etnik grupların birbirine olan güven duygusu üzerinden ötekileştirmeyi araştırdıkları çalışmalarında Duman ve Alacahan (2011a) katılımcıların %34,9’unun (Kürt katılımcılar hariç) hiçbir zaman Kürtlere güvenmediklerini, %17,4’ünün ise az güvendiklerini ortaya koymuşlardır. Yine Adaman ve Keyder (2006) tarafından Türkiye’de altı büyük kentin (Adana, İstanbul, Ankara, İzmir, Gaziantep, Diyarbakır) gecekondü mahallelerinde 1.863 kişi ile yapılan çalışmanın bulgularına göre ise kişilerin %18’i etnik kökenleri nedeniyle, %17’si şiveleri nedeniyle, %12’si dini inanç/mezhep nedeniyle dışlanmaya uğradıklarını belirtmişlerdir.

Kürt azınlıkların ötekileştirilmesi olgusu çerçevesinde tıpkı Müslüman ötekinin tartışılmasında olduğu gibi kadın olgusu zaman zaman ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Kuloğlu- Karslı (2012) da Kürt kökenli göçmen kadınların geldikleri şehirlerde, yoksulluğun ve ayrımcılığın sonucu olarak nasıl marjinalleştiğini ele almıştır. Kuloğlu-Karslı'ya (2012) göre kadınlar yerinden edilme sürecinden sonra etnik ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık kısılcığında şehir merkezlerinde daha marjinal konuma düşmüşlerdir. Adaman ve Keyder'in (2006) yukarıda bahsettiğimiz çalışmasında da altı çizilen bir önemli nokta, Kürt kadınların her konuda erkeklerden daha fazla dışlanmışlık hissi yaşadığıdır. Örneğin kadınların %19'u etnik kökenleri nedeniyle dışlanmaya uğradıklarını düşünürken, erkeklerde bu oran %17'dir. Dini inançları nedeniyle kadınların %19'u dışlanmaya uğradıklarını düşünürken, erkeklerde ise bu oran %16'dır.

Batıda da Kürtler ile ilgili yapılan çalışmaların odak noktası, Kürtler'in ötekileştirilme dinamikleri ve bunun sonucunda uğradıkları ayrımcılığı tecrübe etme biçimleridir. Erbaş (2008) Britanya'ya sığınmacı olarak yerleşen Kürt kökenli Türk vatandaşları ile topluma üyelik dinamiklerine odaklanarak kendilerini yurttaş ya da yabancı hissetme durumlarını ele alan bir çalışma yapmıştır. 40'ı erkek, 40'ı kadın olmak üzere toplam 80 kişi ile yapılan çalışma bulguları, kadınların %60'ı yerli insanların kendilerine ikinci sınıf vatandaş olarak davrandığını, %85'i yerli insanların daha iyi okul, iş vb. gibi daha avantajlı olduklarını, yine kadınların %52,5'inin yerlilerin onların sevmediklerini ve onları istemediklerini düşündüklerini ortaya koymuştur. İsveç'te yaşayan Kürt kökenli göçmenler üzerine ise Alinia (2004) tarafından yapılan çalışmanın bulguları da kadınların İsveç toplumunda kendilerini hem dışlanmış hem yabancılaşmış hissettiklerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, heterojen toplumlarda azınlıkların ötekileştirilmesi ve dolayısıyla yaşadıkları ayrımcılık tecrübelerini anlatan çalışmaların yanı sıra az da olsa azınlık grupların da (Kürt, Müslüman vb.) bir ötekileştirme pratiğine sahip olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur. Bunlar, heterojen topluluklarda bütün grupların azınlık veya çoğunluk olsa da bir ötekisi olduğunun altını çizmiştir (Ignatieff, 1999: 97-98; Brubaker, 2009: 52-54). Örneğin, Yuval Davis (2010:263-64), Doğu Londra'da buraya göçmen olarak gelen Kosovalı, Kürt ve Somalili katılımcılar ile yapılan görüşmelerde Müslüman topluluğu oluşturan bu gruplar arasındaki gizli anlaşma ve çekişmeleri ortaya çıkarmıştır (Yuval-Davis, 2010: 263). Benzer şekilde, Wright (2014)'ın İngiltere'deki Iraklı Kürt kadınları ile yaptığı çalışma bu kadınların da ötekisi olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle feminist hareketle yakından ilgili olan araştırma örneğinin ötekisi bir diğer göçmen grup olan Ortadoğu'dan gelen Araplardır. Kendisini Kürt etnisitesine mensup Irak milliyetçisi ve Sünni olarak tanımlayan göçmen kadınlar Irak'tan hatta diğer Ortadoğu ülkelerinden

gelen etnik gruplardan kendilerini daha Batılılaşmış olarak görmekte ve ötekileştirmektedirler. Wright (2014)'ın çalışmasının bulguları ötekinin mevcut koşullar oluştuğunda ötekileştirme sürecini başlatabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, izleyen bölümlerde ötekileştirme tartışmalarına, Müslüman Kürt kadınının ötekilerini anlamaya çalışarak bir katkı sunmak amaçlanmıştır. Birlikte yaşamak için ötekileştirilen olarak ele alınan grubun ötekilerini de kavramak önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel savı ötekileştirme sürecinin tek taraflı olmadığı ve illa ki öteki gruplar ile temasa ihtiyaç duyulmadığıdır. Her grubun ötekileştirilenler de dahil olmak üzere ötekileri vardır.

2. TÜRKİYE'DEKİ ÖTEKİLEŞTİRME SÜRECİNİN SOSYO-POLİTİK ALT YAPISI

Türkiye'de 1980'li yıllar ile birlikte etnik ve dini kimliğe dayalı siyasi hareketler, kentleşme, neoliberalizm ve bunlara koşut olarak gelişen kentli sınıf olgusu ile birlikte yükselişe geçerek devlet ideolojisini radikal biçimde sorgulamaya başlamışlardır (Dönmez, 2010: 34). Etnik ve dini kimliğe dayalı siyasi hareketlerin merkezinde ise kadın ve Kürt kimliği ile birlikte mezhepsel kimlikler bulunmaktadır (Erman, 2010).

Türkiye'de kimliğe dayalı siyasi İslam'ın güç kazanması Refah Partisi'nin 1994'te yerel ve 1995'te genel seçimleri almasıyla birlikte gerçekleşmiştir (Bozdoğanlı, 2008). Böylece Türk siyasi tarihine Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yön veren Laik ve İslamcı kutuplaşması farklı bir dönemece girmiştir. 2002 yılında ise İslamcılık yerine muhafazakâr demokrat kimliği, Avrupa Birliği ve laiklik yanlısı söylemleriyle öne çıkan AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidara gelmiştir (Bakırezer ve Demirer, 2010:159). Ancak laik ve İslamcı kutuplaşması son bulmamış, siyasi erkin el değiştirmesiyle yalnızca farklı bir boyut kazanmıştır. Dahası, özellikle 2010 yılından sonra yani AKP'nin 2011 genel seçimlerinde tekrar başa gelmesi ile birlikte partinin hem söylem hem de uygulama düzeyinde daha fazla mezhepçi (Sünni İslam) söylemleri ve politikaları ön plana çıkarttığının da altı çizilmektedir (Alaranta, 2014; Coşar ve Yeğenoğlu, 2011; Kaya, 2014).

Özellikle bu dönemde, İslami kimlik politikasında kentli ve orta sınıf kadınlar kendilerini "Batılılaşmış" kadın imajından soyutlama çabası içerisinde, laik modernizasyon projesine karşı inançlarının sembolik ifadesi olan başörtüleriyle karşı bir mücadele başlatmışlardır (Göle, 2011: 31). Böylece laik modernizasyon projesinin ötekileri olarak kendilerine kamusal alanda yer açmaya çalışmışlardır.

Siyasi erkin İslami politikalar ile bezendiği bu dönemde ötekileştirilen bağlamında tartışılan İslamcı kimliğinin de ötekileştirici potansiyeli ortaya çıkmış, bunu özellikle medya üzerinden kendini hissettirmiştir. Örneğin Gümüş ve Dural (2012) Akit gazetesinin ötekileştirilen Müslümanları mobilize ederek onların da ötekileri nasıl yarattığı üzerinde durmaktadır. Manşetlerle, yaptığı haberlerle, karikatürlerle seküler Kemalistleri hedef alarak toplumu polarize ettiğini vurgularlar. Nefret söylemlerinin kitle medyası ile yayılmaya çalışılması birey ve grupları daha etkili bir şekilde etkilemeyi hedeflemektedir. Gazetenin yayına girdiği 1993 yılından bu yana öncelikle İslamcı-Muhafazakar Erbakan (1995-1997) döneminde, daha sonra ise Erdoğan (2002) hükümeti boyunca onların politikalarını destekleyen yayınlar yaptığını belirten Gümüş ve Dural (2012) gazetenin farklı isimlerle fakat aynı kutuplaştırıcı söylemlerle yayın hayatında tutunduğunu belirtmiştir. Almanya’da da yayın yapan Akit gazetesi aynı zamanda Yahudi soykırımını inkâr etmiş, anti semitizm propagandası nedeniyle yasaklanmıştır. Başlık, sütun ve karikatürleriyle seküler Müslümanlar ile diğer Müslümanları ayıran yayınlar yapan AKİT gazetesi bu yolla, CHP karşıtlığı yaratmaya çalışmıştır. Özellikle kadınlar ve türban üzerinden yapılan propaganda da kullanılan bir karikatür oldukça ilgi çekicidir. Türbanlı bir kız öğrencinin bir çoğunluğu temsil eden şemsiye altında gökten yağın ve CHP’yi sembolize eden altı oktan korunmaya çalışması algı yönetimini ortaya koymaktadır. Burada önemli olan husus ötekileştirmenin kimi zaman tek yönlü olmayıp, karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğunu göstermesidir.

Kimlik politikalarının önemli bir ayağı olan Kürt kimliğinin ise aynı dönemde daha fazla altının çizildiği, özellikle 1980 sonrasında PKK'nın eylemleri ile baskın kimliklerden biri olduğu söylenebilir. Van Bruinessen (2000: 11-12)’e göre Türkiye’de modernizasyon ve Batılılaşma doğrultusunda tehdit olarak görülen medrese ve tarikatların kapatılması ve Kürtlüğün baskı altında tutulması sadece Sünni İslam değil, Kürtlük bağlarını da kuvvetlendirmiştir.

Bölge yıllardan beri süren Kürt isyanının ve yaşanan çatışmaların önemli bir alanıdır. Türkiye’de 1970’lerden beri süren bölgeye özgü etnik çatışma cinsiyetleri ne olursa olsun bütün insanların yaşamını etkilemiştir. 1978’lerde radikal bir grup, PKK’yı (Partiya Karkêren-i Kurdistan –Kürdistan İşçi Partisi) kurmuştur. PKK bölgede etno-politik kazançlar elde etmek için şiddeti kullanan ve politik şiddet veya etnik terör tarafından desteklenen etnik bilinci yayan ilk silahlı örgüttür (Dönmez ve Enneli, 2008: 122).

1980’lerde ve özellikle 1990’larda, PKK yalnızca bölgede iyi bir şekilde organize olmayıp, komşu ülkeler ve Batı ülkelerinde de etkinlik kazanmıştır (Barkey ve Fuller, 1998: 21-61). 1999’da PKK’nın lideri Abdullah Öcalan kaçmak üzereyken Kenya’da yakalanmıştır. Yapılan duruşmadan sonra

Türkiye'ye teslim edilmiştir; halen ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığı Marmara denizindeki küçük bir adadadır. Liderlerinin yakalanmasından sonra ise örgüt tek taraflı ateşkes ilan etmiştir (Dönmez ve Enneli, 2008: 124). 1999 yılına kadar bölgede yaşanan etnik terör nedeniyle 40.000'den fazla Kürt ve Türk sivil vatandaş hayatını kaybetmiş (Dönmez ve Enneli, 2008: 124), 11.000'den fazla PKK'lı ise öldürülmüştür (Barkey ve Fuller, 1998: 47). PKK 2004 Haziran ayında ateşkesi sonlandırmış, sivillere ve askeri kuvvetlere yönelik saldırılarına tekrar başlamıştır.

Birçok Kürt vatandaş PKK'nın ayaklanmasından doğrudan etkilenmiştir. Barkey ve Fuller (1998: 47)'e göre ortalama bir Kürt ailesinin birbirine sıkıca kenetlenmiş doğası ve yoğun çatışma ortamı sayesinde, PKK siyasi aktivitelerinin doğrudan geniş Kürt ailelerinin çok sayıdaki üyeleri üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Öte yandan Marksist-Leninist çizgideki bir örgütün başını çektiği Kürt ulusal hareketi etnik kimliği ön plana çekerek milliyetçi bir hareketi ortaya çıkarsa da bölgenin sosyolojik bir gerçeği olarak din bireyler açısından oldukça merkezi bir öneme sahiptir. PKK'nın bu gerçeği göz önüne alarak faaliyetlerini değiştirdiği ve dini kullanmaya başladığı söylenebilir (Alkan, 2012; Şimşek, 2012: 145). Alkan (2012: 17-26) PKK'nın dine yaklaşımını üç döneme ayırdığı çalışmasında 1978-1989, 1989-1999 dönemlerinde dini saf dışı tutarken 1999 ve sonrası dönemde dini bir araç olarak kullanmaya başladığını belirtir. Öyle ki 1999 sonrası dönemde din adamlarını etkin bir şekilde kullanmış, hatta 1991 yılında "Kürdistan Yurtsever İmamlar Birliği"ni kurarak dini istismar faaliyetlerine farklı bir boyut kazandırmıştır (Alkan, 2012: 22). Hatta PKK'nın lideri Öcalan aşırı dinci Hizbullah terör örgütünü devletin PKK'ya karşı kullandığı bir yapılanma olarak görerek karşı güç olarak bölgedeki dini faaliyetlerini daha da arttırmıştır (Alkan, 2012: 21).

Dolayısıyla, Türkiye'deki siyasi kimlik politikalarına yaklaşırken, etnik ve dini kimliğin birlikte ele alınması gerekmektedir (Akgönül, 2010; Altuntaş, 2010; Yanmış ve Kahraman, 2013). Öyle ki etnik ve dini kimlik özellikle homojen toplumlarda birbirinden ayrı düşünülemez kadar iç içe geçmiş, birbirini besleyen bir özellik de sergilemektedir. KONDA (2006)'nın yaptığı toplumsal Yapı Araştırması bulgularına göre de din "öteki" kurgusunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Örneğin sorulan sorulara verilen yanıtlara bakıldığında katılımcılar gelin, damat veya gelecekteki eşin başka etnik kökenden olmasına daha açık iken, başka bir dinden veya mezhepten olunmasına daha fazla karşı olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle bu durum Sünni/Hanefi ve Sünni/Şafililerde daha fazla iken Alevilerde daha azdır.

Zaten, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyolojik bir geçekliği olarak din bireylerin hayatında merkezi bir öneme sahiptir (Yeğenoğlu, Tol ve Çalışkan,

2016: 71). Bölgede yaşanan etnik milliyetçilik ve etnik terörün baş aktörü olan PKK'nın dönüşümü de bölgenin dini karakterini vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden homojen Kürt kimliği ya da homojen Müslüman kimliği üzerinden ötekileştirme ile ilgili yapılan çalışmalar sağlıklı sonuçlar vermemektedir.

Dolayısıyla etnisite ve din olgusu kimi zaman birbirinden ayrışsa da, sosyo-kültürel inşanın ürünü olarak bir arada analiz edilmesi gereken olgulardır. Grup sınırlarının belirlenmesi, dışlama ve ötekileştirme söz konusu olduğunda da yine bu sosyo-kültürel olguların varlığı göz ardı edilmemelidir. Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular hiç kuşkusuz ampirik olarak değerli kanıtlar sunmaktadır. Ancak teorik olarak katkı sağlayacak çıkarımlar pek fazla tartışmaya açılmamaktadır.

İzleyen bölümde, ötekinin ötekisinin ele alınmasının önemine dikkat çekilerek, ötekileştirmenin tek bir ekseninde ele alınmaması, farklı sosyokültürel etmenlerin (din ve etnisite gibi) aksında açılım sağlamanın gerekliliği vurgulanacaktır. Bir başka deyişle, etnik kimlik nedeniyle toplumda ayrımcılığa uğradığı belirtilen Kürt kadınlarının ötekisinin, homojen bir toplumda aslında hangi dinamikler üzerinden inşa edildiği önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın nicel bir çalışma olması hasebiyle sınırlılıkları olduğu kabul edilmektedir. Ancak asıl amaç bundan sonra yapılacak başka çalışmalar için bir durum tespiti yaparak, farklı bir perspektif sağlamaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEMİN SOSYO-EKONOMİK KARAKTERİSTİĞİ

Çalışma Hakkâri'de yaşayan 15 yaş ve üzeri kadınların (76.879) %1,5'ine tekabül eden 1177 kadın ile yapılan görüşmelerden toplanan verilere dayanmaktadır (TUİK, 2011). Örneklem seçiminde ise Katmanlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Katmanlı örnekleme tekniğinde nüfus alt nüfuslara yani katmanlara bölünür (Neuman, 2012: 327). Böylece araştırma evreni 15-24, 25-34, 35 yaş ve üzeri olmak üzere üç katmana ayrılmıştır. Ayrıca Hakkâri Nüfus Müdürlüğü'nden alınan veriler doğrultusunda bu üç yaş grubunun ilçelerin (Hakkari merkez, Çukurca, Şemdinli, Yüksekova) ve mahallerin toplam nüfus içerisindeki oranları da göz önüne alınarak evrenin %1,5 temsiliyeti sağlanmıştır. Veriler nicel araştırma teknikleri ile toplanmıştır. Hem Türkçe hem Kürtçe bilen anketörler tarafından, kadınlara Türkçe ve Kürtçe olmak üzere iki dilde de hazırlanan anket soruları yöneltilmiştir. Anket soruları iş, eğitim, boş vakit, politik görüş ve aile ilişkileri gibi farklı konuları da içermektedir. Bu makale ise kadınların çocukları (kız ve erkek için ayrı ayrı) için tercih ettikleri eşin etnik ve dini kimliği ve genel olarak komşuluk tercihlerine odaklanmaktadır.

Ayrıca çalışmada yerel iki sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak çalışan üç kadının ve memur, şöför, doktor gibi yereli iyi bilen kişilerin görüşleri de alınarak, bölgede yaşayan kadınlar ile ilgili durum tespiti yapılmıştır.

Tablo 1: Örneklemin Yaş Dağılımı

	Sayı	Yüzde
15-24	417	%35
25-34	325	%28
35 yaş ve üzeri	435	%37
TOPLAM	1177	%100

Tablo 1'den görüleceği üzere 15-24 yaş arasındaki kadınlar örneklemin %35'ini oluştururken, 25-34 yaş arası kadınlar %28'ini, 35 yaş ve üzeri kadınlar ise örneklemin %37'sini oluşturmaktadır.

Örneklem etnik ve dini olarak homojen bir yerde yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Aşağıda Tablo 2 incelendiğinde kadınların neredeyse tamamının doğum yerlerinin Hakkâri merkez ve ilçelerinde olduğunu görmekteyiz. Yine evli olanların eşlerinin doğum yerlerine bakıldığında doğum yeri Hakkâri dışında olanların oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların farklı etnik, dini ve mezhepsel ötekiler ile ilişki durumlarının sorgulanmasının mümkün olmadığı göstermektedir. Bu sebeple araştırmada “öteki” ile deneyimsel ilişki sorgulanmayıp, tutumlar düzeyinde bir sorgulamaya gidilmiştir.

Tablo 2: Kadınların ve Eşlerinin Doğum Yerine Göre Dağılımı

	Kadınlar	Evli olanların eşleri
Hakkari merkez	% 23,9 (281)	%16,7 (196)
Şemdinli	%7,6 (90)	%5,9 (70)
Yüksekova	%27,4 (323)	%19,7 (232)
Çukurova	%5,9 (69)	%5,3 (62)
Hakkari köyler	%26,7 (314)	%10,5 (124)
Çevre iller	%4,3 (51)	%2,5 (29)
Çevre ülkeler	%1,8 (21)	%0,3 (3)
Diğer	%1,8 (21)	%0,6 (7)
Toplam	1170 (%100)	454 (%100)

Katılımcıların kendilerini tanımlama durumlarına bakıldığında dini kimliklerinin oldukça önem taşıdığını söylenebilir. Bu durum bölgenin etnik ve dini bakımdan homojenliğini gösteren bir başka önemli veridir.

Tablo 3: Katılımcıların Kendini Tanımlamaları³

	EVET (Yüzde)	HAYIR (Yüzde)	Toplam % (Sayı)
Müslüman	%93	%7	1177 (%100)
Kürt	%49	%51	1177 (%100)
Hakkâri	%43	%57	1177 (%100)
Anne-Eş	%37	%63	1177 (%100)
TC Vatandaşı	%36	%64	1177 (%100)
Türk	%10	%90	1177 (%100)

Tablo 3'den de görüleceği üzere katılımcıların %93'ü yalnızca Müslümanlık ile ilgili kategoriyi seçerken, %49'u Kürt kategorisini seçmiştir. Yani kadınların kendilerini tanımlarken dini kimlikleri etnik kimliklerine göre daha ön planda olduğu söylenebilir.

Türkiye'de etnik çeşitliliği gösteren sistematik veri bulunmamakla birlikte, özellikle Hakkâri başta olmak üzere, bölgenin çoğunluğunu Kürt bireyler oluşturmaktadır, Meclisteki İnsan Hakları komisyonun sunduğu resmi bir rapora göre Hakkâri PKK'ya katılımın ve bu katılanların %12'sinin kadınların oluşturması açısından en yüksek orana sahip şehirdir (Sabah, 2012). Bunun yanı sıra, bu makaleye konu olan araştırmaya katılanların %98'i kendilerini etnik kökenleri ile tanımlayarak Kürt olduklarını ifade etmişlerdir.

Bölgenin dini karakteristiğinde Sünni Müslümanlığın oldukça etkili olduğu söylenebilir. Kürtler'in büyük çoğunluğu Şafi mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar oluşturmakla birlikte (yaklaşık olarak %80), farklı din ve mezheplerden Kürtler de bulunmaktadır (Van Bruinessen, 2000:11).

Örneklem, homojen etnik ve dini bir grup olmasının yanında eğitim düzeyi oldukça düşük, maddi açıdan da kısıtlı olanaklara sahip kadınlardan oluşmaktadır. Ulusal istatistiklere göre Türkiye'de 15 yaş ve üzeri kadınların oranı %9'u okuma yazma bilmemektedir (TUİK, 2012a). Hakkâri'de ise 15 yaş ve üzeri kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı %22'dir (TUİK, 2012b). Örneklem eğitim durumu ise aşağıdaki tablodan görüleceği üzere okur-yazar

³ Veriler katılımcılara sunulan Müslüman, Kürt, Hakkâri, Anne-eş, TC vatandaşı, Türk gibi kategorileri katılımcıların her bir seçenek için, bu seçenekleri seçip seçmediklerine göre belirlenmiştir. Birden fazla seçeneği de işaretleyen bulunmaktadır.

olmayanların oranı %37, sadece okur-yazar olanların oranı %4, yüksekokul veya fakülte mezunu olanların ise oranı yalnızca %4'tür.

Tablo 4: Örneklemın Eğitim Durumu

EĞİTİM DURUMU	Yüzde
Okur- yazar değil	% 37
Sadece Okur-yazar	% 4
İlkokul Mezunu	% 21
Ortaokul Mezunu	% 14
Lise ve dengi Mezunu	% 20
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	% 4
TOPLAM	% 100(1177)

2012'de Türkiye'de 15 yaş ve üzeri kadınların işgücüne katılım oranı %30'dur (TUİK, 2013a). Bu oran Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri gibi şehirlerin oluşturduğu bölgede ise %22'dir. Tablo 5'den görüleceği üzere örneklemın ise yalnızca %8'i işgücüne katılmaktadır.

Tablo 5: Örneklemın İstihdam Durumu

	Yüzde
İstihdama katılanlar	% 8
İstihdam dışı olanlar	% 92
TOTAL	1177 (%100)

Örneklemın sosyoekonomik karakteristiğine bakıldığında gelir düzeyinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Evde yaşayan kişi sayısına göre gelir düzeyi karşılaştırması yapıldığında evdeki kişi sayısı arttıkça aylık ortalama gelirlerinin düştüğü Tablo 6'dan görülmektedir:

Tablo 6: Katılımcıların Evlerinde Yaşayan Kişi Sayıları İle Aylık Ortalama Gelirleri Arasındaki İlişki

	1-4 kişi	5-8 kişi	9-12 kişi	13 kişi ve üzeri
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Ailesinin aylık ortalama geliri 700 TL ve altı	% 42	% 47	% 55	% 63
Ailesinin aylık ortalama geliri	% 28	% 28	% 32	% 31

701 TL- 1400 TL arasında olan				
Ailesinin aylık ortalama geliri	% 30	% 25	% 13	% 6
1401 TL ve üzeri				
TOPLAM	206(%100)	576(%100)	297(%100)	98(%100)

Türkiye’de hiçbir sosyal güvencesi olmayan vatandaşlara sunulan ücretsiz sağlık hizmetine Yeşil kart uygulaması adı verilmektedir. Türkiye’de dokuz milyondan fazla yeşil karta sahiptir ve Hakkâri’de nüfusun %51’i sağlık problemlerinde bu kartı kullanmaktadır (Türk bilişim, 2011). Bizim çalışmamızda on katılımcıdan dördü ailelerinin fakir veya çok fakir olduğunu belirtmiştir. Örneklemin sosyo-ekonomik karakteristiği incelendiği bu bölümde görüleceği üzere kadınların eğitim, istihdam ve gelir düzeyi bakımından oldukça dezavantajlı konumda oldukları söylenebilir.

Bir sonraki bölümde kadınların öteki etnik ve dini gruplara yönelik tutumları çocukları için tercih ettikleri eşlerinin ve genel olarak komşularının etnik ve dini kimlikleri üzerinden anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu çalışmanın verileri özellikle inançsal ve etnik olarak homojen toplumlarda yaşayanların grup sınırlarını nasıl oluşturduklarının görülmesi açısından dikkate değerdir.

4. BULGULAR: HAKKÂRİLİ MÜSLÜMAN KÜRT KADINLARIN ETNİK VE DİNİ ÖTEKİLERİ

Hakkâri’de Müslüman Kürt kadınlarının etnik ve dini ötekilerini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada Woodhead (2011)’in din olgusuna yaklaşırken farklı boyutlarının göz önüne alınması gerçeği kabul edilerek dinin topluluk ve topluluğun sınırlarını oluşturma işlevinin etnik ve dini bakımdan homojen olan Hakkâri’de yaşayan Kürt Müslüman kadınların öteki algısını nasıl inşa ettiği, çocukları için arzu ettikleri eşler ve komşuluk tercihleri ile ilgili tutumlarından yola çıkılarak anlaşılmasına çalışılmıştır

Hakkâri’de Müslüman Kürt kadınların etnik ve dini kimlikleri bağlamında ötekileri incelenirken çocuklarının evlilik tercihlerine yönelik yaklaşımlarını temel almamızın nedeni , evlilik yoluyla akrabalığın uzun yıllardan beri ötekileştirme sürecinin en önemli aşaması olarak görülmesidir (Bogardus, 1925; Bogardus, 1947). 1924 yılında Emory Bogardus tarafından gruplar arasındaki sosyal mesafeyi ölçmek için geliştirilen *Social Distance Scale* (Sosyal Mesafe Ölçeği) ‘nde ilişkilerin seviyesi belirlenerek gruplar arası mesafe ölçülmesi amaçlanmıştır. Söz konusu ölçekte ilişki türleri şu hiyerarşik düzende konumlandırılmıştır; (1) Evlilik (2) Yakın arkadaş olma (3) Komşu olma (4) İş arkadaşı olma (5) Aynı ülkede vatandaş olmayı kabul etme (6) Ülke sınırları

içerisinde olmasını kabul etmemedir (Parilla ve Donoghue, 2005: 259). Bogardus'un ölçeğinde görüldüğü üzere, evlilik yoluyla akrabalık ilişki türleri içerisinde gruplar arasındaki mesafeyi belirleyen önemli bir belirleyicidir.

Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus, Hakkâri'de yaşayan Kürt Müslüman kadınların ötekilerinin incelenirken, bu ölçeğin birebir kullanılmayıp, gruplar arası sosyal mesafeyi belirleyen en önemli ilişki türü olması sebebiyle, öncelikle evlilik üzerinden ötekileştirmeyi incelediğimizdir. Öyle ki evlilik yoluyla akrabalık, toplumun en küçük birimi olan ailelerin birleşimi anlamında ilişkinin yakınlığını belirleyen en önemli ilişki türüdür. Bu çalışmada da Kürt katılımcıların Müslüman olmayan, Sünni olmayan ve Kürt olmayan gruplara yönelik ötekileştirici yaklaşımlarını kız ve erkek çocuklarının bu gruptan olanlar ile evlenmeleri konusundaki tutumlarından yola çıkılarak anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bu araştırmada evlilik kriterine ek olarak bir de komşu olma tercihleri seçilmiştir. Özellikle herkesin kendisiyle aynı etnik ve dini kökenden gelenlerle komşuluk yaptığı bir ortamda yani homojen yaşantının dış mekanda en somut tecrübe edildiği bir alanda, katılımcıların komşuluk tercihi de ötekileştirme dinamiğinde önemli bir unsurdur. Böylece oldukça homojen bir grubun ötekilere yönelik tutumlarının evlilik ve komşuluk tercihleri üzerinden anlaşılması amaçlanmıştır.

Kadınların farklı grupları ötekileştirme dinamiklerini, komşuluk tercihlerinde farklı etnik ve dini kimlikleri olan gruplara yönelik tutumlarını anlamak adına Tablo 7'den görüleceği üzere her bir etnik, mezhepsel ve dini gruptan kişiler ile komşuluk yapmak ister misiniz sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Komşu Tercihlerinde Etnik, Dini ve Mezhepsel Ötekileştirme

Komşu Tercihleri	Kabul edenler (%)	Reddenler (%)	Fikri Olmayanlar (%)	Toplam % (Sayı)
Ateist	38	<u>56</u>	5	100 (1160)
Hıristiyan	43	<u>52</u>	5	100 (1170)
Yahudi	49	<u>44</u>	6	100 (1169)
Alevi	72	<u>22</u>	5	100 (1167)
Yunan	48	<u>46</u>	5	100 (1170)
Ermeni	50	<u>44</u>	5	100 (1156)
Arap	71	<u>24</u>	5	100 (1165)
Türk	84	<u>12</u>	3	100 (1170)

Not: Tabloda yüzdelik olarak verilen rakamlar yuvarlanarak verilmiştir, bu yüzden %100'ü tamamlamayabilir.

Tablo 7'den görüleceği üzere açık bir şekilde kadınlar ateist komşuları olmasına karşı çıkarken yalnızca %12'lik oranla Türk komşuları olmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Hatta kadınlar farklı dini inancı olan Yunan ve Ermeni'leri komşu olarak istememektedir. Bu doğrultuda kadınların dini ötekilere etnik ötekilerden daha fazla negatif tutum içerisinde oldukları söylenebilir. Yarıdan fazla katılımcı Hıristiyan bir komşusunun olmasını istemediğini belirtirken, yine katılımcıların neredeyse yarısı Yunan veya Ermeni komşu istemediklerini belirtmiştir. Bunun tersine katılımcıların yalnızca %22'si Alevi komşu istemediğini belirtmiş, %24'ü ise Arap komşu istemediğini belirtmiştir. Yani katılımcıların içinde farklı dinden veya dinsiz olanların kendilerine komşu olmamasını isteyenleri oranı yüksek iken (Ateist %56, Hıristiyan %52, Yunan %46, Yahudi %44, Ermeni %44), farklı mezhepten ama aynı dine mensup Alevileri istemeyenlerin oranı yalnızca %22'dir. Ayrıca etnik bakımdan farklı ancak aynı dine mensup oldukları Arapları komşu olarak istemeyenlerin oranı %24, Türkler'i istemeyenlerin oranı ise %12'dir. Katılımcıların genel anlamda komşuluk tercihleri bağlamında etnik, mezhepsel ve dini ötekilere yönelik tutumlarına bakıldığında, tercihlerinde etnik kimlikten ziyade dini kimliklerinin ya da hassasiyetlerinin daha belirleyici olduğu söylenebilir. Yani Müslüman Kürt kadınlarının öteki gruplara yönelik tutumlarında dinin önemli bir belirleyiciliği söz konusudur.

Türkiye'de ötekileştirilen olarak ele alınan "Müslüman kadın" ve "Kürt kadın" kategorisi ile ilgili yapılan çalışmaları kimlik politikalarının yaydığı söylemler doğrultusunda bir sonuca varmaktadır. Ancak ötekileştirme söz konusu olduğunda farklı dinamiklerin birbiriyle kesiştiği ve ayrıştığı noktalar da göz önüne alınarak birlikte incelenmelidir. Öyle ki kısıtlı da olsa literatürde yapılan bazı çalışmalar ile etnik ve dini kimliğin birlikte grup kimliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Örneğin Verkuyten (2007)'in çalışması etnik ya da ulusal kimliğin baskın olması beklenen durumlarda bile dini kimliğin etnik kimliğe göre daha baskın olduğunu ortaya koyarken, Yanmış ve Kahraman (2013)'ın çalışması bireyler açısından etnik kimliğin dini kimliğe göre bazı durumlarda daha baskın olduğunu ortaya koymuştur. (Yanmış ve Kahraman, 2013). Bu bağlamda çalışmanın en önemli sonuçlarından biri Hakkari'de yaşayan Müslüman Kürt kadınlarının ötekisinin inşasında dini kimliğin etnik kimliğe göre daha belirleyici olduğudur.

Literatür tartışmalarında altı çizildiği üzere, görece daha heterojen yerlerde Kürt kadınlarının ötekileştirilmesi ile ilgili Türkiye'de (Adaman ve Keyder, 2006; Duman ve Alacahan, 2011a; Kuloğlu-Karlı, 2012) ve Batı ülkelerinde (Alinia,

2004; Erbaş, 2008) yapılan çalışmalarda Kürt kadınlarının etnik kimlikleri nedeniyle ötekileştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak homojen toplumlarda ötekileştirilenin ötekisini ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada ele alındığı gibi ötekileştirilenin ötekisini heterojen bir toplumda ele alan Wright (2014) çalışmasının bulguları, bu çalışmanın sonuçları bağlamında vurgulandığı üzere ötekileştirilenin de mevcut koşullar olduğu zaman ötekileştirme sürecini başlatabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. İngiltere’de yaşayan Irak kökenli Kürt kadınlar, kendileri gibi azınlık konumunda olan Ortadoğu’dan İngiltere’ye göç etmiş Arapları, kendilerinin daha Batılaşmış olduğu gerekçesiyle “öteki” olarak gördüklerini ortaya koymaktadır (Wright, 2014).

Bunlara ek olarak, katılımcıların çocukları için eş seçiminde farklı din, mezhep ve etnisiteden olanlara yönelik tutumlarını, komşuluk tercihlerine yönelik tutumlarıyla karşılaştırdığımızda evlilik söz konusu olduğunda daha katı sınırlar çizdikleri tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle çocuklarının evleneceği kişilerin etnik ve dini kimliklerinin katılımcılar açısından bu kadar önemli olmasının sebebi, evlilik yoluyla akrabalığın kendi grup sınırlarının korunması açısından daha fazla önem taşıdığını düşünmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla grup sınırlarını belirleyen en önemli unsur olarak din, etnisiteye göre daha belirleyicidir.

Tablo 8: Katılımcıların Çocukları İçin Eş Tercihleri

Erkek Çocukları İçin Tercihleri	Kabul edenler (%)	Reddedenler (%)	Fikrim Yok (%)	Toplam % (sayı)
Müslüman Olmayan	19	<u>70</u>	11	100 (1175)
Sünni Olmayan	31	<u>56</u>	13	100 (1175)
Kürt Olmayan	54	<u>34</u>	12	100 (1174)
Kız Çocukları İçin Tercihleri	Kabul edenler (%)	Reddedenler (%)	Fikrim Yok (%)	Toplam % (Sayı)
Müslüman Olmayan	11	<u>80</u>	9	100 (1173)
Sünni Olmayan	24	<u>64</u>	12	100 (1171)
Kürt Olmayan	46	<u>40</u>	13	100 (1171)

Not: Tabloda yüzdelik olarak verilen rakamlar yuvarlanarak verilmiştir, bu yüzden %100’ü tamamlamayabilir.

Tablo 8’den görüleceği üzere, kadınların neredeyse tamamı kız çocuklarının (%80) ve erkek çocuklarının (%70) Müslüman olmayan biriyle evlenmesine karşı çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların yarıdan fazlası çocuklarının farklı bir mezhepten biriyle (Alevi) evlenmesini kabul

etmemektedir. İlginç bir şekilde, erkek ve kız çocukları için evlilik tercihlerinde etnisite din kadar önemli bir belirleyici değildir. Kadınların yalnızca %40'ı kız çocuklarının Kürt olmayan biriyle evlenmesini kabul etmezken, erkek çocukları söz konusu olduğunda bu oran %34'e kadar gerilemektedir. Katılımcıların kız çocukları söz konusunda olduğunda farklı din, mezhep ve etnik kimliğe mensup kişiler ile evlenmesine karşı çıkmalarında grup sınırlarının daha katı bir hal alması Clycq (2012) ve Yapıcı (2004)'nın çalışmasında da aynı paralelde olduğu üzere ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Örneğin Yapıcı (2004:233-242)'nin çalışmasında katılımcıların %88'i kız kardeşinin Yahudi birisiyle evlenmesine karşı çıkmaktadır. Evliliğin komşuluğa göre grup sınırlarını katı bir şekilde belirleyen, daha az kabul edilebilir bir ilişki türü olması literatürde birçok çalışmanın bulgularıyla da örtüşmektedir (Lakshminarayana, 1975; Huijnk, Verkuyten, Coenders, 2003; Yapıcı, 2004).

Levi- Strauss'a göre evlilik yoluyla kadınların değiş tokuşu asla basit bir değiş tokuş değil, toplulukların arasındaki dayanışmayı gösteren ve bağlantıları güçlendiren bir sembolik hediye alışverişidir (Holy, 2016: 190). Özellikle bölgede kadının konumunu belirleyen ataerkil yapı "töre" anlayışına dayanmaktadır. Töre de ailelerin ve aşiretlerin ilişkisini kadın namusu üzerinden tanımlar (Ökten, 2009). Bir başka deyişle kadın namusu üzerinden örülü töre sadece günlük hayatı değil aşiret içi ve dışı ilişkileri de kontrol eder (Güneş 2009:106). Dolayısıyla, Arin (2001:823)'in de belirttiği gibi kadınlar birey olmanın ötesinde ailenin mülkiyetindedir ve geleneksel yapıda ailelerinin onurunu ve şerefini temsil ederler.

5. SONUÇ

Genel olarak bakıldığında, gerek "Müslüman kadın"ın ötekileştirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda gerekse "Kürt kadın"ın ötekileştirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda iki temel eğilim bulunmaktadır: *Birincisi*; ötekileştirmenin ve ötekileştirilmenin yalnızca tek bir boyut (yalnızca etnisite veya yalnızca din) üzerinden incelenmesi, *ikincisi* ise; heterojen toplumlarda çoğunluğun azınlığa uyguladığı ayrımcılık ve ötekileştirme sürecinin incelenmesi. Bunlardan ilki topluluğun sınırlarını yalnızca tek bir kategorinin (din veya etnisite) belirlediğini varsayarak, kimlik politikalarının söylemlerini doğrulamak ya da yanlışlamanın ötesine geçilememesi tuzağına düşülmesine yol açar. İkincisi ise yalnızca toplumdaki baskın grubun ötekileştirme eyleminde bulunup azınlığın böyle bir eylemde bulunmayacağı gibi bir algıya yol açar. Oysa toplumda dezavantajlı konumda olanlar da başka grupları ötekileştirebilirler ve farklı grupları ötekileştirirken beklenenin aksine farklı kimlikleri bu süreçte etkili olabilir.

Ötekileştirmenin yalnızca heterojen toplumlarda çoğunluğun azınlığa yönelik tutumlarını kapsayan bir olgu olarak alınması bazı yanılgılara sebep

olabilmektedir. Oysa, etnik ve dini kimlik açısından homojen toplumlarda da ötekileştirme olgusunun varlığından söz edilebilir. Bu sorunsal çerçevesinde etnik ve dini bakımdan homojen bir yer olan Hakkâri’de yapılan bu nicel araştırmanın bulguları bu savı destekler niteliktedir. Bu bulgular çalışmanın bir diğer sonucu olarak, bir toplumda “ötekileştirilen”in de ötekisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Gruplar arası mesafeyi belirleyen en önemli iki dinamik olarak ele alınan evlilik ve komşuluk ilişkilerine yönelik katılımcıların yaklaşımında dini kimliğin önemli bir belirleyiciliği söz konusudur. Diğer bir deyişle görece daha homojen toplumlarda dışlama ve farklılığı belirleyen en güçlü unsur bireylerin dini kimlikleri temelinde oluşmaktadır. Öte yandan araştırmanın bulgularına bakıldığında son olarak farklı din, mezhep ve etnisiteden biriyle komşuluk evliliğe göre daha kabul edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tabii ki, bu tutumların belirlenmesinde birçok sosyo ekonomik ve kültürel etmenler olacaktır. Örneğin yaş, eğitim durumu, medyanın rolü, toplumsal ve politik hayata katılım vb. Ama bu sınırların çizilmesindeki varsayılan faktörlerin tartışılması bu makalenin kapsamının oldukça dışındadır. Yine de, bu çerçevede yapılacak araştırmaların değişik faktörlerin etkisini değişik gruplarda test etmesi de tabii ki önemlidir. Örneğin genç Kürt kadınların daha yaşlı kadınlara oranla nasıl bir ötekileştirme pratiği geliştirdiğine bakmak önemlidir. Dahası bu araştırmanın kısıtlılığı bağlamında da tartışılabilir olan büyük metropollerde ve dolayısıyla daha heterojen toplumlarda yaşayan Kürt kadınların ötekileştirme dinamikleri de incelenmelidir.

Çalışmanın sonuçlarını genel anlamda değerlendirdiğimizde Hakkari’de yaşayan Müslüman Kürt kadınlarının farklı grupları ötekileştirmelerinde dinin etnisiteye göre daha önemli bir belirleyiciliği bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmanın niceliksel bir araştırma olması sebebiyle bu bir durum tespitidir ve bu konuda daha derinlemesine çalışmalar yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu ön yargıları hangi toplumsal, ekonomik ve veya politik mekanizmaların tetiklediği ve güçlendirdiğini bilmek gerekmektedir. Başka bir deyişle, insanların bu önyargılarını nasıl ve ne üzerinden kurduğu sorunsalı bundan sonra yapılacak çalışmalar için temel sorunsal olması açısından önem taşıyacağı umulmaktadır. Özellikle, siyasetin ve karar vericilerin, uzun orta ve kısa vadede toplumsal içerme ve sosyal adaleti sağlama çerçevesinde sosyal politikalar üretirken etnik ve dini kimliklere dayanan önyargılarla mücadele etmeleri esastır. Bu mücadeleyi yaparken de görünen o ki sadece çoğunluk değerleri tarafından üretilen önyargılarla değil ama farklı grupların sınırlarını çizirken ürettikleri önyargılarla da hesaplaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, http://hic-mena.org/documents/study_turkey_tr.pdf (07.04.2013).

Ajala, Imène (2014), “Muslims in France and Great Britain: Issues of Securitization, Identities and Loyalties Post 9/11”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34 (2): 123-133.

Akgönül, Samim (2010), “Fransa’da Türkiyeli Olmak: Yerel Kimlik, Din ve Etnisite”, Dönmez, Rasim Özgür ve Pınar Enneli (Der.), *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (İstanbul:Say Yayınları): 177-193.

Alaranta, Toni Aleks (2014), “Political Parties and the Production of an Islamist-Secularist Cleavage in Turkey”, *Approaching Religion*, 4 (2): 113-124.

Alinia, Mino (2004), “Space of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging”, *Göteborg Studies in Sociology*, No:22.

Alkan, Necati (2012), “Dinin Araçsallaşması (PKK Örneği)”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Olgusu*, 3 (2): 17-26.

Altuntaş, Nezahat (2010), “Çoklu Kimlik Algısında Taşıyıcı ve Tamamlayıcı Bir Kimlik Olarak İslam: Almanya Örneği”, Dönmez, Rasim Özgür ve Pınar Enneli (Der.), *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (İstanbul:Say Yayınları): 193-224.

Arin, Canan (2001) “Femicide in the Name of Honor in Turkey”, *Violence Against Women*, 7 (7): 821-825

Bakırezer, Güven ve Demirel Yücel (2010), “AK Parti’nin Sosyal Siyaseti”, Uzel, İlhan ve Bülent Duru (Der.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu* (Ankara: Phoenix).

Bangstad, Sindre (2013), “On Xenophobia and Nativism”, in *Recycling Hatred: Racism(s) in Europe Today A Dialogue between Academics, Equality Experts and Civil Society Activists*, Published by the European Network Against Racism aisbl (ENAR) in Brussels in February: 87-94.

Barkey, Henri. J. ve Graham Fuller (1998), “Turkey's Kurdish Question”, *Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict*.

Barth, Frederic (1996), “Ethnic Groups and Boundaries”, Hutchinson, J. ve A.D. Smith (Der.), *Ethnicity*, (New York: Oxford University Press): 75-83.

Bilge, Sırma (2010), "Beyond Subordination vs. Resistance: An Intersectional Approach to the Agency of Veiled Muslim Women", *Journal of Intercultural Theories*, 31 (1): 9-28.

Bogardus, Emory S. (1925), "Measuring social distance", *Journal of applied sociology*, 9 (2): 299-308.

Bogardus, Emory S. (1947), "Measurement of Personal-Group Relations", *Sociometry*, 10 (4): 306-311.

Bozdoğanlı, Yücel (2008), "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", *Insight Turkey*, 10 (1): 55-76.

Brubaker, Rogers (2009), "Ethnicity, Race, and Nationalism", *Annual Review of Sociology*, (35): 21-42.

Clycq, Noel (2012), "My Daughter is a Free Woman, so She can't Marry a Muslim": The Gendering of Ethno-Religious Boundaries, *European Journal of Women's Studies*, 19 (2): 157-171.

Coşar, Simten ve Metin Yeğenoğlu (2011), "New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP", *South European Society and Politics*, 16 (4): 555-573.

Çağlayan, Handan (2007), *Analar, Tanrıçalar, Yoldaşlar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu* (İstanbul: İletişim Yayınları,).

Dönmez, Rasim Özgür ve Pınar Enneli (2008), "Changing Logic of Political Violence – The Case of The PKK in Turkey After the Invasion of Iraq", *Budapeşte'de 5-7 Mayıs tarihleri arasında düzenlenen 7. Küresel Şiddet ve Huzursuzluk Konferansında sunulan bildiri*, <http://www.interdisciplinary.net/wp-content/uploads/2009/07/vchue15e.pdf> (13.10.2016).

Dönmez, Rasim Özgür (2010), *Kesişen ve Ayrışan Etnik ve Dini Toplumsal Hareketler*, Dönmez, Rasim Özgür ve Pınar Enneli (Der.), *Türkiye'de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (İstanbul: Say Yayınları): 23-46.

Duman, Betül ve Osman Alacahan (2011a), "Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 181-208.

Erbaş, Hayriye (2008), "Identity Dilemma: Gender and A Sense of Belonging or of Alinization", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48: 1-26.

Erman, Tahire (2010) “Kent ve Gecekondu”, Uğurlu, Ö., N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Der.), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları (İstanbul: Örgün Yayınevi): 227-267.

Ghail, Mairtin Mac ve Chris Haywood (2014), “Pakistani and Bangladeshi young men: re-racialization, class and masculinity within the neo-liberal school”, British Journal of Sociology of Education, 35 (5): 753-776.

Göle, Nilüfer (1991), Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme (İstanbul: Metis Yayınevi).

Göle, Nilüfer (2011), Melez Desenler (İstanbul: Metis Yayınevi).

Gümüş, Burak ve Ahmet B. Dural (2012), “Othering Through Hate Speech: The Turkish-Islamist (V)Akit Newspaper as a Case Study”, Turkish Studies, 13 (3): 489-507.

Güneş, Önder (2009), “The Dynamics of Töre as the Ethos of Tribe in Kiziltepe”, a Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.

Hofhansel, Claus (2010), “Accommodating Islam and the Utility of National Models: The German Case”, West European Politics, 33 (2): 191-207.

Holy, Ladislav (2016), Antropolojinin Akrabalık Yaklaşımları (Ankara: Heretik Yayınları) (Çev. Çağlar Enneli).

Huijnk, Willem, Verkuyten Maykel ve Coenders Marcel (2013), “Family Relations and the Attitude Towards Ethnic Minorities as Close Kin by Marriage”, Ethnic and Racial Studies, 36 (11): 1890-1909.

Ignatieff, Micheal (1999), “Whose Universal Values: The Crisis in Human Rights”, Amsterdam: Hauge Praemium Erasmianum Essay.

İlyasoğlu, Aynur (2012), Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliği'nin Oluşum Ögeleri (İstanbul: Metis Yayınevi).

Kaya, İbrahim (2014), “Contemporary Turkey: An Islamic-Capitalist Variety of Modernity?”, Social Science Information, 53 (2): 197-202.

Killian, Caitlin (2003), “The Other Side of the Veil: North African Women in France Respond to the Headscarf Affair”, Gender & Society, 17 (4): 567-590.

KONDA (2006), Toplumsal Yapı Araştırması, http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf (23.06.2014).

Kuloğlu-Karslı, Ceyda (2012), “Marginalized or Empowered? Conflict-Induced Internally Displaced Kurdish Women’s Experience”, Phd. Thesis, Ankara: Middle East Technical University Sociology.

Lakshminarayana, H. D. (1975), “Caste, Class, Sex and Social Distance Among College Students in South India”, *Sociological Bulletin*, 24 (2): 181-192.

Muhammad, Marwan (2013), “Quantification of Prejudice in Recycling Hatred: Racism(s) Europe Today A Dialogue between Academics, Equality Experts and Civil Society Activists”, Published by the European Network Against Racism aisbl (ENAR) in Brussels in February, 123-126.

Müller, Romina (2010), “Muslims as a Counter-image of the German Majority: An Analysis of Mechanisms of Symbolic Exclusion by the German Majority Population”, Lund University Department of Sociology, Master Thesis.

Neuman, W. L. (2012), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (İstanbul: Yayın odası toplumbilim dizisi) (Çev: Sedef Özge).

Ökten, Şevket (2009), ““Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/8: 302-312.

Özdağ, Elisabeth (2006), *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Özyurt, Saba (2013), “Negotiating Multiple Identities, Constructing Western-Muslim Selves in the Netherlands and the United States”, *Political Psychology*, 34 (2): 239-263.

Parillo, Vincent N. ve Christopher Donoghue (2005), “Updating the Bogardus Social Distance Studies: a New National Survey”, *The Social Science Journal*, 42 (2): 257-271.

Sabah (2012), “PKK’ya katılımın en yüksek olduğu 5 il”, 10.02.2012, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/02/10/pkky-katilim-en-yukse-oldugu-5-il>.

Salzbrunn, Monika (2012), “Performing Gender and Religion: The Veil’s Impact on Boundary-Making Processes in France”, *Women’s Studies*, 41: 682-705.

Sunier, Thijl (2014), “Domesticating Islam: Exploring academic knowledge production on Islam and Muslims in European societies”, *Ethnic and Racial Studies*, 37 (6): 1138-1155.

Şimşek, Yılmaz (2012), “Kamu Politikalarına Yön Vermesi Açısından PKK Şiddetinin Sosyo-Kültürel Kaynakları”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (2): 119-150.

TDK (2016), “öteki”, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (24.09.2016).

TUIK (2011), http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=30&p_kod=2&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html (23,05, 2011)

TUIK (2012a), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) Veri Tabanı, Bitirilen Eğitim Düzeyi Ve Cinsiyete Göre Nüfus (15+yaş) – 2011, Türkiye”, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_xkod=okuryazar_kod&p_yas=15&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html (20.04.2012).

TUIK (2012b), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) Veri Tabanı, Bitirilen Eğitim Düzeyi Ve Cinsiyete Göre Nüfus (15+yaş) – 2011, İl Hakkari”, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_il_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=2&p_il1=30&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html (20.04.2012)

TUIK (2013a), “Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu (Bin) (15+yaş) Kadın Türkiye”, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?isgucudb2&ENVID=isgucudb2Env&report=isg_durum_web_tur_2000_x.RDF&desformat=html&p_tur=1&p_kod=2&p_c1=2&p_yas=15&p_yas1=999&p_YIL1E=2012 (09.09.2013).

Türk Bilişim (2011), “Hakkari’nin yarısı Yeşil Kartlı”, <http://www.turkbilisim.com.tr/hakkari%E2%80%99nin-yarisi-yesil-kartli-haberi-66430.html> (29.09.2013).

Uygun, Selçuk (2006), “Üniversite Gençlerinin “Öteki” Kimliklere İlişkin Önyargıları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8 (29): 103-122.

Van Bruinessen, Martin (2000), “Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri” (İstanbul: İletişim Yayınları).

Verkuyten, Maykel (2007), “Religious Group Identification and Intergroup Relations: A Study Among Turkish-Dutch Muslims”, *Group Processes & Intergroup Relations*, 10 (3): 341-357.

Woodhead, Linda (2011), “Five Concepts of Religion”, *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 21 (1): 121-143.

Wright, Toni (2014), “Managing Gendered Expectations Upon Resettlement: the Experiences of Iraqi Kurdish Muslim Women in UK”, *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 21 (6): 733-749.

Yanmış Mehmet ve Bayram Kahraman (2013), “Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (2):117-153.

Yapıcı, Asım (2004), “Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar” (Adana: Karahan Kitabevi).

Yeğenoğlu, Mesut, Uğraş Ulaş Tol ve Mehmet Ali Çalışkan (2016), *Kürtler Ne İstiyor? Kürdistan’da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Yılmaz, Zehra (2015), *Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Yuval-Davis, Nira (2010), “Theorizing Identity: Beyond “us” and “them” Dichotomy”, *Patterns of Prejudice*, 44 (3): 261-280.